עתונות תחת כיבוש*

העתונות היומית הפלסטינית בשטחים המוחזקים, 77־1968

יוסי אמיתי

לזיאד אבו־זיאד, עיתונאי לוחם וידיד־אמת

פרק שני: העיתונות — מיבנה אירגוני ותיפקוד ציבורי־פוליטי

עיון מדוקדק בשלושת היומונים המזרח־ירושלמיים יגלה כמה וכמה היבטים של דמיון ושל שוני ביניהם, בכל הנוגע למתכונתן העיתונאית, למיבנה הארגוני של המערכת, ולתפקודם הציבורי־פוליטי בקרב האוכלוסיה הפלסטינית בשטחים המוחזקים.

בראש־ובראשונה בולטת העובדה הטריוויאלית, ש"אל־קודס" נהנה מיתרון לעומת שני היומונים האחרים, לא רק בהיותו העיתון הפלסטיני הראשון שהורשה להופיע בצל השלטון הישראלי בשטחים המוחזקים לאחר מלחמת ששת־הימים, ופילס ככך את הדרך להרשאת הופעתם של עיתונים פלסטיניים אחרים, אלא גם בכך שהוא ייצג המשכיות של מסורת מסויימת של העיתונות הפלסטינית בתקופה שקדמה לשלטון הישראלי: בעליו ועורכו הראשי, מחמוד אבו־זלף, היה, כזכור, עיתונאי בכיר ב"אל־דפאע", ולאחר מכן (יחד עם מחמוד יעיש וסלים אל־שריף) עורך העיתון "אל־ג'האד", שהופיע בגדמ"ע (שהיתה חלק מן הממלכה הירדנית ההאשמית), ולבסוף — ערב מלחמת ששת הימים — עורך העיתון "אל־קודס" (שהיה, מכוח צו מלכותי ירדני, פרי מיזוג העיתונים "אל־דפאע" ו"אל־ג'האד").[1] זכות זו ב"ביוגראפיה העיתונאית" עמדה לכאורה גם למחמוד יעיש, עורך "אל־שעב", שדרכו כעיתונאי וכעורך בעבר הצטלבה לעתים בזו של אבו־זלף. ואולם — כפי שנראה להלן — ביטא "אל־שעב" "שבירת־כיוון" מסויימת באוריינטציה הפוליטית של עורכו, אשר בעבר נתן ביטוי ללאומיות פלסטינית שמרנית, ולאחר־מכן ללגיטימציה של "אחדות שתי הגדות" והמימשל ההאשמי בגדמ"ע, ואילו ב"אל־שעב" נתן ביטוי מובהק לקו לאומי פלסטיני רדיקאלי. מנהלו, עורכו האחראי וראש־המערכת של העיתון "אל־פג'ר" היו, לעומת זאת, פנים חדשות יחסית בתחום העיתונות הפלסטינית, ולמעשה לא המשיכו מסורת עיתונאית כלשהי שהיתה קיימת בעיתונות הפלסטינית בתקופות קודמות.[2]

שלושת היומונים הופיעו תחילה במתכונת מצומצמת, ובמשך הזמן הרחיבו את היקפם: "אל־קודס", אשר הופיע במשך שנים אחדות בשישה עמודים, התרחב לאחר־מכן לשמונה עמודים. "אל־שעב" הופיע תחילה בארבעה עמודים והתרחב לשישה. שני עיתונים אלה הופיעו כבר מלכתחילה מדי־יום. "אל־פג'ר", לעומת זאת, הופיעו תחילה אחת לשבוע, בימי שבת (אף־כי הרשיון שניתן לו איפשר הופעתו כיומון). אחר־כך עבר להופעה פעמיים בשבוע (גם בימי ד'), והחל ב־15.6.74 הפך ליומון. אף הוא ראה תחילה אור במתכונת של שישה עמודים. בשלב הופעתו כיומון החזיק העיתון שישה עמודים כימים א' עד ו' ושמונה עמודים בימי שבת. (החל ממארס 1978 החל העיתון להחזיק שמונה עמודים מדי־יום, אך תקופה זו אינה רלוואנטית לחיבור הנוכחי).[3]

פרט לעמודי החדשות, פירסמו שלושת העיתונים מדורים רבים (ולעתים אף עמודים ייחודיים) שהוקדשו ל"במת־דיון", ספרות, נשים, מדע, ספורט, מאמרים נבחרים מן העיתונות הערבית והעולמית, ונושאים ישראליים. במדור אחרון זה הגדיל לעשות "אל־פג'ר", אשר מאז הופעתו כיומון הקדיש פעמיים בשבוע עמודים שלמים ל"ענייניים ישראליים" ("שואון אסראאליה") כמדור ייחודי (מאז 1978 מופיע מדור זה ב"אל־פג'ר" מדי יום־ביומו, בעוד שבעיתונים האחרים מתפרסמות ידיעות על המתרחש בישראל, ותרגומי מאמרים מן העיתונות הישראלית, באורח אקלקטי, ושלא במסגרת מדור מיוחד).

שלושת העיתונים מנוהלים במיבנה היראַרכי תלת־שלבי, אשר בראשו ניצב בעל העיתון, או "בעל הזכיון" (**צאחב אל־אמתיאז**), מתחתיו — העורך האחראי (**אל־מֶחרר אל־מסאול**) ומתחתיו — ראש־המערכת, או העורך־בפועל (**ראיס אל־תחריר**), שהוא תפקיד מקצועי־עיתונאי בעיקרו. ב"אל־קודס" מאוחדים כל התפקידים והסמכויות הללו בידיו של מחמוד אבו־זלף, המהווה, לפיכך, סמכות־על בלעדית בעיתונו. ב"אל־שעב" מאוחדים שני השלבים העליונים בהיראַרכיה — זה של בעל־העיתון וזה של העורך האחראי — בידיו של מחמד יעיש, ואילו בתפקיד העורך־בפועל נשאו אנשים שונים בתקופות שונות: תחילה היה זה העיתונאי עלי אל־ח'טיב ("אבו־ע'סאן"); לאחר גירושו ללבנון בנובמבר 1974, החליף אותו בתפקיד זה ע'סאן טהבוב, אשר עקר לירדן בסוף 1976, ומאז, נושא בו העיתונאי והסופר הצעיר אכרם הנייה מאל־בירה (לימים — לאחר התקופה הנסקרת בחיבור הנוכחי — חבר ה"ועדה להכוונה לאומית").[4] ב"אל־פג'ר" קיימת הפרדה מלאה בין שלושת התפקידים: בעל־העיתון ובעל־הזכיון הוא מהגר פלסטיני המתגורר בניו־יורק מאז 1947, ושמו פול עג'לוני. את תפקיד העורך האחראי הפקיד עג'לוני בידי גיסו הצעיר, יוסף ("ג'ו") נצרי נָצר. בפברואר 1974 נעלם נצר מביתו באורח מיסתורי. היו שמועות כי נחטף ונרצח ע"י רוצח שכיר, אשר נשכר לשם כך ע"י משפחת אל־ג'עברי מחברון, ש"אל־פג'ר" נהג להתקיף אותה בסגנון אגרסיבי צורב. בגין זיקתה למימשל ההאשמי בירדן, ואף התנהל בקשר לכך משפט נגד אדם בשם יאסר אל־כרכי, אף הוא מחברון. כמו־כן נחקר באותו עניין העורך־בפועל ג'מיל חמד (ראה להלן), אך מעולם לא הוגש נגדו כתב־אישום. לאחר היעלמו של ג'ו נצר העביר עג'לוני את תפקיד העורך־האחראי לתנא סניורה, רוקח מבית־חנינא, אף הוא קרוב־משפחה של עפאף, אשת פול עג'לוני. הוא מכהן בתפקיד זה עד היום. את תפקיד העורך־בפועל מילא, מאז הופעת "אל־פג'ר", העיתונאי ג'מיל חמד, תושב מחנה־הפליטים דהיישה בבית־לחם. לאחר שנחשד כי היתה לו יד בחטיפתו של ג'ו נצר, פוטר מתפקידו. בד־בבד עם מינויו של סניורה לעורך האחראי, נתמנה (ע"פ המלצת גוף בלתי־פורמאלי, שנקרא "החזית הלאומית הפלסטינית" שפעל בשטחים לאחר מלחמת יום־הכיפורים) מוחמד בטראוי (לשעבר פעיל קומוניסטי; איש כספים ומינהל, שעסק לעת־מצוא גם בכתיבת סיפורים, ביקורת ספרותית ומאמרים פוליטיים בעיתונות המזרח־ירושלמית) לתפקיד העורך־בפועל, אולם הוא היה כפוף להנחיותיה של "מועצת מערכת", שהורכבה משבעה אישים מן השטחים (הבולטים בהם: חלמי חנון, ראש עיריית טול־כרם, וכרים ח'לף מרמאללה, שעדיין לא היה ראש־עיר באותה עת). חילוקי־דעות בין חברי מועצת־המערכת בתחום הפוליטי והמינהלי, הביאו להתפטרותו של בטראוי (הנימוק הפורמאלי: "טעמי בריאות"), אשר הוחלף ע"י בשיר ברע'ותי, מבכירי הפעילים הקומוניסטיים בגדמ"ע.[5] ברע'ותי, אשר פעילותו הקומוניסטית סיבכה אותו בעבר עם המימשל הירדני, נעצר ע"י השלטונות הישראליים לאחר מלחמת ששת־הימים בחשד "פעילות חתרנית", ואולם בית־המשפט הצבאי הישראלי לא מצא פסול בפעילותו, וזיכה אותו מכל אשמה. תחת שרביטו של ברע'ותי קיבל "אל־פג'ר" צביון קוואזי־קומוניסטי מובהק, אשר לא נראה לפול עג'לוני ולרוב חברי "מועצת המערכת".[6] הוא הודח ב"מהפך אנטי־קומוניסטי" בראשית 1977, ואת מקומו תפס העיתונאי והמורה מאמון אל־סייד משכם (מאותר יותר עקר לרמאללה. לאחר התקופה הנסקרת בחיבור הנוכחי — היה חבר ה"ועדה להכוונה לאומית). עינינו הרואות, איפוא, כי ההיראַרכיה הניהולית ב"אל־פג'ר" היתה הרבה יותר סבוכה מאשר בשני העיתונים האחרים, בהם היתה קיימת אחדות תפקידים וסמכויות, במידה מירבית או מוחלטת.

הבדלי־האוריינטציות המדיניות בין העיתונים המזרח־ירושלמיים, ובעיקר בין "אל־קודס" הוותיק והנפרץ־יותר לבין שני העיתונים האחרים (הבדלים אשר ייסקרו בפרק השלישי בהרחבה), וכן גם מתחים שרקעם כנראה אישי, גרמו לכך שבעיות ביחסי־עבודה ב"אל־קודס" זכו לסיקור לא־ידידותי בעיתונים האחרים, ולהיפך. כך, למשל, פירסם "אל־שעב" בהבלטה מרובה ידיעה על סכסוך עבודה שפרץ ב"אל־קודס", בו שבתו 11 עיתונאים (**מחררין**) על רקע תחושת קיפוח במשכורתם ובתנאי־עבודתם ברמה המקצועית, וכן על רקע תביעתם להיות שותפים בקביעת מדיניות העיתון, ע"י כינון מועצת־מערכת, במקום שליטתו הבלעדית של מחמוד אבו־זלף, אשר, כנאמר לעיל, אוחדו בידיו סמכויות הבעלים, העורך־האחראי והעורך־בפועל.[7]

סקירה מדוקדקת של מערכת־העמדות והגוונים הפוליטיים הייחודיים של כל אחד מן היומונים אינה מעניינו של פרק זה, אך ראוי לציין כי מכוח העובדה שציבור־היעד שלהם מרוכז בעיקרו בגדמ"ע וברצועת־עזה (בנוסף למזרח־ירושלים, הנתונה לריבונות ישראלית, אשר בה הם נערכים ונדפסים), הפכו שלושת היומונים עד־מהרה — כל אחד לשיטתו ובסגנונו — לדובריה המובהקים של האוכלוסיה הפלסטינית בשטחים. דווקא תחת שלטון ישראל שוב גילו עיתוני מזרח־ירושלים עוז לנקוט קו פלסטיני־לאומי שנאלצו במידה רבה להצניעו בתקופת המימשל ההאשמי. לכל אחד מן היומונים יש נטייה לזרם זה או אחר באוכלוסיית השטחים הכבושים — "אל־קודס" נחשב לבעל אוריינטציה פרו־ירדנית (בסייגים מסויימים), ויתר השניים מזוהים עם אש"ף והלאומיות הפלסטינית הרדיקאלית — אך שלושתם כאחד נותנים ביטוי למאוויים ולרגשות הבסיסיים של הציבור הפלסטיני כולו. (אפילו "אל־קודס", הנחשב למתון שבין השלושה, העיד על עצמו בגליונו הראשון לאמור: "העיתון הזה אינו מקבל את הכיבוש הישראלי, ותובע את סיומו בגדמ"ע, בירושלים וברצועת־עזה. אנו מאמינים בזכותו של כל ערבי לחיות בחופש ובכבוד במולדתו הכבושה.")[8]

כזכור, חייבו השלטונות הישראליים מתן היתר להופעת עיתונות פלסטינית בשטחים המוחזקים, על הסיכון המבוקר הכרוך במידת חירות־הביטוי ממנה נהנו עיתונים אלה, וטעמיהם (של השלטונות) עימם. לעומת זאת אסרו לחלוטין כל התארגנות פוליטית, מפלגתית או מעין־מפלגתית, בשטחים המוחזקים.[9] הסיטואציה של היעדר מסגרות פוליטיות פעילות הפכה את היומונים המזרח־ירושלמיים, בתקופה הנסקרת בחיבורנו, לכלי־ביטוי חשוב מעבר לכל פרופורציה, וכמעט־בלעדי, למאוויים הלאומיים של האוכלוסיה הפלסטינית בשטחים. כך הפכה העיתונות למוסד חברתי־פוליטי מובהק בפני־עצמו. משקיפים ישראליים הגדירו לא־אחת עיתונים אלה כ"עיתונות מגוייסת" במלוא מובן המלה, אשר מאמיריה אינם מתיימרים לאובייקטיביות, אלא משרתים במודע אינטרסים לאומיים־פוליטיים מוגדרים,[10] ואכן הדברים לא יכלו שלא להתפתח כך. העיתונות המזרח־ירושלמית היא, עבור אוכלוסיית השטחים (וגם — חשוב לומר — עבור אותם גורמים ישראליים שעקבו אחר החומר המתפרסם בה), כלי חשוב מאין־כמוהו להכרת הלך־מחשבתם של הגורמים הדומיננטיים בצמרת אש"ף (באמצעות "אל־פג'ר" ו"אל־שעב") ובחצר הירדנית (באמצעות "אל־קודס"). לא ייפלא כי לפחות אחד היומונים הללו ("אל־פג'ר") קיבל בשנים 1974־1976 הנחיות ארגוניות ופוליטיות ישירות מן הגוף החצי־מחתרתי שנקרא "החזית הלאומית הפלסטינית",[11] ובתקופה שלאחר חתימת הסכמי קמפ־דייוויד (החורגת מן התחום הרלוואנטי לחיבור הנוכחי) היו העורכים־בפועל של "אל־שעב" ו"אל־פג'ר" (אכרם הנייה ומאמון אל־סייד) חברים ב"ועדה להכוונה לאומית", לצד אישים בולטים במיגזרים מוניציפאליים, מקצועיים וארגונים אחרים בשטחים.

פרק שלישי: העיתונות המזרח־ירושלמית: עמדות בסוגיות נבחרות

מטרתו של פרק זה היא לברר את העמדות שבאו לביטוי בשלושת היומונים הפלסטיניים, לגבי כמה מן האירועים והסוגיות בתקופה הרלוואנטית לחיבור הנוכחי. בחינת־עמדות זו תאפשר לעמוד על נקודות הדמיון והשוני באוריינטציות הפוליטיות של העיתונים הללו. מיכלולי־הנושאים, אשר העמדות שננקטו לגביהם ייסקרו להלן, נבחרו שרירותית ע"י כותב החיבור הנוכחי (מכאן הגדרתם כ"סוגיות נבחרות"). המדובר בארבעה מיכלולים: העימות הישראלי־ערבי; המיכלול הפלסטיני־ירדני; סוגיות אש"ף וסוגיות ישראליות.

א. העימות הישראלי־ערבי

שלוש וחצי השנים (מנובמבר 1968 ועד אפריל 1972) בהן היה "אל־קודס" העיתון הפלסטיני הבלעדי שראה אור בשטחים המוחזקים, פורסמו בו מאמרים רבים שעסקו בסוגיות הסכסוך הישראלי־ערבי. חלק ניכר ממאמרים אלה נכתב ללא קשר לעיתוי או לאירוע ספציפי, אלא כביטוי לעמדה עקרונית אותה נקטו עורכי־העיתון, ושביטאה, ככל־הנראה, קונצנזוס פלסטיני נרחב. כך, למשל, פורסם ב"אל־קודס", עשרה ימים לאחר שהחל להופיע, מאמר־מערכת שנשא את הכותרת: "המלחמה לא תביא לשלום" (נראה שהכוונה היא למלחמת ששת־הימים והשלכותיה) (כותרת־משנה: "אין שלום אלא זה שישביע את רצון הפלסטינים"). במאמר נכתב, בין היתר:

"... קיימת אכסיומה אשר היהודים, יותר מן הערבים, חייבים לזכור אותה, והיא — שהמימשלים הערביים לא יעזבו לכוון שלום, אלא אם יתבסס שלום זה על תנאים מכובדים וצודקים. אם יעז מנהיג (ערבי) כלשהו להפר זאת, אין מנוס מכך שהעם הערבי יפיל אותו, והסוגיה תחזור אל נקודת־המוצא, וההסכמים וחוזי־השלום יהפכו להיות דיו על גבי נייר בלבד. זוהי, לדעתנו, האמת הראשונה, אותה אישרו הנסיונות הקשים הרבים בהם התנסה האיזור במהלך מחצית־המאה שעברה. והאמת השניה אשר אותה אישרו הנסיונות, הריהי, לדעתנו, שאי־אפשר ששלום כלשהו יוגשם באיזור, אלא אם כן ישביע את רצון הערבים־הפלסטיניים, אף אם יהיה שלום

*המשך מהגליון הקודם

זה לשביעות רצונן של מדינות־ערב ושל העמים הערביים כולם."[1]

במהלך מלחמת יום־הכיפורים נהנה "אל־קודס" מיתרון תקשורתי־פוליטי ניכר לגבי שני העיתונים האחרים, בכך ש"אל־פג'ר" ו"אל־שעב" הופיעו במשך כל ימי הלחימה הפעילה — עד להשגתו ויישומו של הסכם הפסקת־האש בחזיתות הלחימה — ללא מאמרי־מערכת (כנקרה עקב איסור צנזוראלי, אף־כי הדבר לא נאמר במפורש או במרומז), ואילו "אל־קודס" פרסם מאמרי־מערכת כל אותם ימים, כרגיל. "אל־פג'ר" ו"אל־שעב" הסתפקו בדיווח מפורט (עם כותרות צעקניות) של מהלך־הקרבות, תוך ציטוט ההודעות הרשמיות של מצרים, סוריה וישראל. גם "אל־קודס" נהג בדרך זו בדיווחיו על המלחמה. אך, כאמור, לכך נתלוו גם מאמרי־מערכת ופרשנויות. וכך נאמר במאמר־המערכת של "אל־קודס" למחרת פרוץ־הקרבות (הכותרת: "המלחמה הרביעית"):

"המלחמה הרביעית בין הערבים וישראל, אשר משמיעי־האזהרות התנבאו לה, ואשר פרצה אמש, היתה יותר מאשר צפויה. אחת היא אם פרצה כעת, או היתה עלולה לפרוץ בעתיד הקרוב — היעדר־השלום באיזורנו הופך את הקטל לאפשרי בכל רגע. התחדשות הקטל אמש בחזית המצרית והסורית אירעה בהיקף כולל, מה שמקשה על הניבוי לגבי מועד סיומה, או (לגבי) התוצאות העשויות לנבוע ממנה. זאת חייבים לדעת הכוחות שוחרי־השלום בעולם, כשם שעל (כוחות אלה) לדעת את מימדי הידרדרות־המצב באיזור המזה"ת. האו"ם חייב, יותר מאי־פעם בעבר, להוכיח את קיומו, **ולעשות למימוש החלטת מועצת הבטחון 242, הנחשבת כבסיס להסדר בדרכי־שלום** (ההדגשה שלי — י.א.). ואשר לדיבורים על "שעת כושר לשלום", אפשר שיש בהם טעם, אך בעיתות משבר מתבקשת פעולה למען השלום, ולא רק דיבורים עליו. (...) לפיכך, על שוחרי־השלום האמיתיים בעולם (...) לנצל את ההזדמנות וליצור תנאים לשלום צודק ואמיתי כאיזור."[2]

מאמר־מערכת אחר של "אל־קודס" התייחס לנאום המפורסם שנשא הנשיא סאדאת ב־16 באוקטובר, בעיצומם של הקרבות, בפורום משותף של מועצת־העם המצרית וצמרת "האיחוד הסוציאליסטי הערבי". "בנאומו אמש לפני מועצת־העם המצרים ונציגים של אס"ע", נכתב באותו מאמר, "התאפשר לנשיא אנוור אל־סאדאת להציג לעיני העולם את מחשבות־הערבים המגלמות בבהירות את מושג השלום, אשר למימושו חתרו, ולא הירפו מן הקהילה הבינלאומית בביקוש אחריו. הם רואים עצמם נאלצים, בניגוד לרצונם, לשאת, למען השלום, בנטל המלחמה ההרסנית הזאת (...) הגדרת מושג השלום בשלב הנוכחי עונה לצורך החיוני לעמוד בפני שיקולים החוטאים לשלום, ומבזים אותו כערך אנושי נשגב."[3] במלים אחרות: דווקא מלחמת יום־הכיפורים היא זו המאפשרת לערבים להציג לפני העולם את תפיסות "השלום המושתת על צדק", ולהתמודד עם תפיסות של שלום מזוייף.

לאחר תום שלב הלחימה הפעילה התאפשר לשני העיתונים המזרח־ירושלמיים הרדיקאליים לשוב ולפרסם מאמרי־מערכת. באחד מהם, שהתייחס להסכם הפסקת־האש בין ישראל ומצרים, שהושג בק"מ ה־101, ואשר בעקבותיו נתגלעו חילוקי־דעות בין כמה מדינות ערביות, הביע "אל־פג'ר" משאלה, שהסכם הפסקת־האש לא יביא ל"התלקחותה — מחדש של מלחמת־השידורים הערביים, ומערכות ההשמצה והטלת־הספק". "העולם הודה בבקיאותם של הערבים באמנות־המלחמה, ומדוע לא יכיר בבקיאותם ברזי־המדינאות?" שאל העיתון.[4]

עם פתיחתה של ועידת ז'נבה (מכוח החלטת מועצת הבטחון 338), פירסם "אל־שעב" מאמר־מערכת, בו הטיל ספק בסיכויי הצלחתה של הוועידה. העיתון הציג "שישה סימני שאלה" סביב הוועידה. בחמישי שבהם קבע: "הננו מכירים את ישראל, ויחד עימה את אמריקה, ואנו קובעים כי בתועדת ישראל יקרה פיסת־האדמה הערבית משלום העולם כולו, ואמריקה שואפת להשביע את רצון ישראל, כחלק ממנה (מארה"ב), או כמוצב קדמי שלה. הננו שואלים: הניתן להעלות על הדעת כי אחת מהן, או שתיהן, תוותרנה על דבר שעליו מושתתת האיסטרטגיה המשותפת שלהן?" ולהלן, השאלה השישית, אותה מגדיר העיתון כ"חשובה שבשאלות": "האם מאמין צד מן הצדדים המשתתפים בסכסוך, כי אם יניעו לפתרון כלשהו המנותק משורש־הסכסוך (הבעיה הפלסטינית), ובהיעדר העם הפלסטיני וההכרה־מראש ובאורח עקרוני בעם הזה ובמלוא־זכויותיו, יהיה בכך כדי להבטיח שלום יציב או צודק?"[5]

בעקבות חתימת ההסכם השני להפרדת־הכוחות בין ישראל ומצרים, פירסם "אל־פג'ר" מאמר־מערכת תחת הכותרת "ההולכים אחר האשליות", ובו נכתב, בין־היתר: "... השאלה איננה, כפי שהציג אותה פקיד מצרי בכיר, הרגלת הישראלים ל"אמנות הנסיגה", כשם שאיננה, כפי שסבורים שליטי ישראל, הרגלת המצרים להשלמה עם העובדה הקיימת. השאלה, אשר בה מתמצית משמעות הסיכסוך הערבי־ישראלי, היא (שאלת) נסיגתה המלאה של ישראל מן האדמות הערביות הכבושות, וההכרה בזכויות הלאומיות הלגיטימיות של העם הערבי־הפלסטיני, ובתוכן זכות ההגדרה העצמית. מדיניות ההסדרים החלקיים אינה אלא התחמקות מהתייצבות אל מול הסוגיה הזאת ומהיצמדות לאמיתות אובייקטיביות."[6] ובאותו נושא פירסם "אל־פג'ר", כעבור ימים אחדים, מאמר פרשנות מאת "העורך המדיני" (באותם הימים נהג העורך־בפועל דאז, בשיר ברע'תי, לחתום כך על מאמרי־פרשנות שפורסמו בנפרד ממאמרי־המערכת), בו נאמר: "הסכם זה אינו מהווה צעד לקראת השלום. משום שהוא מתעלם מלב הסיכסוך הקיים באיזור, והוא — השאלה הפלסטינית והזכויות הלאומיות של עם פלסטין. ההסכם אינו כולל אף רמז לעקרון הנסיגה הכוללת מן האדמות הערביות הכבושות, **ואינו קשור ביישום החלטת מועצת־הביטחון מס' 242** (ההדגשה שלי — י.א.). ההסכם מבטא את חלוקתו של עקרון הנסיגה (המלאה) ופיצול החזיתות הערביות. הוא קובע למדיניות המצרית מחוייבות שאין יתר המדינות הערביות מסכימות לה, והיא המחוייבות לדרך המשא־ומתן בצורה מוחלטת, תהיה העמדה הישראלית אשר תהיה, ויהה המצב בחזיתות הערביות האחרות אשר יהיה, דבר ההופך את הסולידאריות הערבית, על־פי ההשקפה הישראלית, למילים חסרות־תוכן."[7]

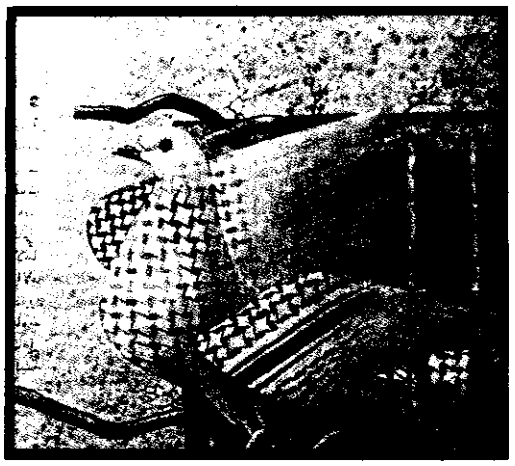

פרשה אשר בהתייחסות־העיתונים אליה באו לביטוי גוונים שונים בעמדת הפלסטינים בסוגיות־הסיכסוך היא פרשת ביקורו של הנשיא המצרי אנוור אל־סאדאת בירושלים. בתקופה שבין הודעתו המפתיעה של הנשיא סאדאת במועצת העם המצרית, על נכונותו לבוא לישראל, לבין נחיתת מטוסו בנמל־התעופה בן־גוריון, פירסמו שלושת העיתונים מאמרי פרשנות רבים, אשר כולם טבועים בחותם הספקנות והתהיות. ריש לשים לב לניואנסים העדינים של עוצמת־הספקנות.

מייד לאחר הצהרת הנשיא המצרי, פירסם "אל־קודס" מאמר־מערכת (תחת הכותרת: "בלון חדש או התפתחות אמיתית?") בו נכתב: "כאשר הצהיר הנשיא אנוור אל־סאדאת על נכונותו ללכת אפילו אל הכנסת, לדיון באפשרות להגיע לשלום, היה ברור כי בכך רצה להראות את רצונו האמיתי בשלום, ולדפוק על כל הדלתות שייתכן כי הן מוליכות אליו. לשלום שאליו חותר הנשיא סאדאת יש יסודות ומטרות, ובראשן הנסיגה הישראלית המלאה מכל השטחים הכבושים. ואולם מנחם בגין, ראש־ממשלת ישראל, ברך על הצהרת הנשיא סאדאת בהכריזו כי יקדם פניו בברכה בירושלים. אך בו־בזמן הכריז כי ישראל דוחה לחלוטין את התביעה לנסיגה ישראלית ולכינון מדינה פלסטינית. משמע, גם אילו בא סאדאת לירושלים ונשא נאום בפני הכנסת, תוך הכרה בישראל, היה בגין מסרב לסגת. משום־מה, איפוא, מקדם בגין את סאדאת בברכה, חרף דחייתו את עניין הנסיגה? זאת משום שישראל חפצה שכל צד ידבר על כל דבר — דיבורים גרידא ללא יישום. סאדאת יוכל לדבר על כל אשר יחפוץ, ואילו ישראל — כדברי בגין — לא תסכים. הדיבורים יישארו מילים נישאות ברוח, ואין ישראל מפסידה מכך דבר."[8]

"אל־פג'ר" נמנע באותם הימים מפרשנות במאמרי־מערכת, ואולם העורך לענייני ישראליים בעיתון, זיאד אבו־זיאד, הגיב על הצהרת־סאדאת בשתי רשימות סרקסטיות קצרות במדורו האישי "מילה קטנה" ("כלמה צע'רה"). ברשימה הראשונה הוא מעיר בליגלוג, כי אל נכון היתה כוונת סאדאת לקיים את מיצוות התפילה במיסגד אל־אקצא, כיוון שביקורו בכנסת יהיה ממילא נטול משמעות מדיניות כלשהי, שכן ישראל הבהירה בהזדמנויות שונות כי הוא דוחה את עקרון הנסיגה מן השטחים הכבושים וההכרה בזכויות הלאומיות של עם פלסטין. "העיקר", כותב אבו־זיאד, "שסאדאת יבוא לירושלים, משום שאף אם לא יצליח להשיג התקדמות כלשהי לקראת השלום, לפחות יזכה, לפני זולתו, להתפלל באל־אקצא"...[8] ברשימתו השניה קובע אבו־זיאד: "גם אם החליט סאדאת להוכיח לעולם כי הוא רציני עד מאוד בדיבורו על־אודות השלום, אין ספק כי הגזים בהציעו לבוא לכנסת הישראלית להתדיין בה. אין ספק שנעלם מסאדאת כי סיגנון ההתדיינות בישראל שונה מזה שבמצרים, ואפשר שאף לא יצליח לשמוע את קול־עצמו אם יאמר דברים שאינם תואמים את אמות־המידה הישראליות."[9]

אשר ל"אל־שעב", מרבית מאמרי־המערכת שלו מן ה־10 ועד ה־19 בנובמבר (היינו, מאז השמיע סאדאת את הצהרתו) צונזרו. רק ב־15.11.77 הצליח לפרסם תגובה ראשונה, תחת הכותרת: "סאדאת והשקע הברומטרי". בה נאמר, בין־היתר: "... הנשיא סאדאת, שהוא ראש־וראשון למתלהבים מ(ועידת) ז'נבה, הגיע נכונותו לבקר בירושלים. נשאלת עתה השאלה, האם יבוא נשיא רפובליקת מצרים הערבית לישראל כדי לשאת־ולתת בשמו־הוא, או בשם יתר המדינות הערביות? אם יבוא סאדאת לישראל כדי להתדיין על סיני ושרם־אל־שייח', פירוש הדבר שיהיה על המלך חוסיין, הנשיא אסד והנשיא סרכיס לבוא אף־הם לישראל, כדי לשאת־ולתת על הגדמ"ע (משום שמנחם בגין לא ישגר הזמנה ליאסר ערפאת), רמת־הגולן ודרום־לבנון. ואולם אם יבוא סאדאת לשאת ולתת בשם הערבים כולם (לפחות אותם ערבים התומכים בפתרון בדרכי־שדלום), כי־אז יצטרך להשיג ייפוי־כוח מוועידת־פיסגה ערבית מצומצמת או מורחבת, כיוון שראש־ממשלת ישראל יתבע ממנו ייפוי־כוח כזה כבר בישיבה הראשונה. מבחינה פוליטית־מעשית, משמעות בואו של סאדאת לישראל תהיה מות ועידת־ז'נבה, והרחקת האמריקאים והסובייטים ממאמצי השלום לסיכסוך במזה"ת. מבחינה ערבית, בוא הנשיא המצרי לישראל יגרום לפיצול הערבים, דבר שיכניס את המזה"ת למעגל של "שקע ברומטרי" פוליטי."[10]

בגליון שלמחרת, תחת הכותרת "תשובת ישראל לסאדאת", התייחס "אל־שעב" לדברי הרמטכ"ל הישראלי ר"א מרדכי גור, שפיקפק בכוונותיו של הנשיא המצרי. העיתון ראה בדברי ר"א גור חלק מן האווירה הישראלית, המטילה ספק מכוון בכוונות־השלום של הערבים. יש לראות בדברים אלה מעין מסר לסאדאת, לאמור: "אין אנו מאמינים בך, וגם אם אכן תבקר בירושלים — נמשיך להטיל ספק בכוונותיך". העיתון מייעץ לסאדאת לקרוא בעיון את דברי ר"א גור, ולהשיב לו תשובה הולמת. בדברי הרמטכ"ל היראלי רואה "אל־שעב" ביטוי לעמדתה האמיתית של ישראל, ואילו בתגובתם התקיפה של בגין ועזר וייצמן לדברים אלה הוא רואה נסיון לטישטוש, נוכח הרושם הקשה שעשו דברי ר"א גור."[11]

ואולם, חרף פיקפוקיו בסיכויי הצלחתה של יוזמת־סאדאת, לא שלל "אל־שעב" את היוזמה עצמה מכל־וכל, והעריך כי יוזמה זו היא ביטוי לדינאמיות של הדיפלומטיה המצרית, הפועלת בכל המישורים האפשריים, והחותרת להוכיח כי אם ייכשלו מאמצי־השלום, לא תהיה זו אשמת הצד הערבי. אי־לזאת קורא העיתון **לאיפוק בתגובה הערבית ליוזמת סאדאת** (ההדגשה שלי — י.א.).[12]

ערב בואו של הנשיא סאדאת לישראל, פירסם "אל־קודס" במאמר־המערכת ברכה נלהבת ל"איש השלום". הוא הזכיר למתנגדי צעדו של נשיא־מצרים את תרומתו הגדולה של סאדאת במאבק למען העניין הערבי ולמען השלום, וקבע כי ביקור זה הינו "חלק משלים לקורבנות שהקריבה ומקריבה ותקריב מצרים למען העניין הפלסטיני." העיתון הביע תקווה כי "ביקור זה ישבור את הקיפאון האופף את הבעייה (הפלסטינית), ויהווה נקודת־פתיחה לחיים בטוחים ושלווים לעמי־האיזור שהתנסו במלחמות." "הבה נניח לסאדאת להוציא לפועל את משימת־השלום ההיסטורית. הבה ניתן בו יתר־אמון בשאתו נאום פנים־אל־פנים אל אלה שמהם אנו תובעים את זכויותינו. שכן (עד־כה) נחלנו הפסדים רבים וסבל רב עקב (מדיניות) הסירוב האינסופי, והסתמכותנו על ארמונות של חול והבטחות מזוייפות מאת שליטים שעשו מבעייתנו "חולצת עת־מאן" (**קמיץ עתמאן** — מסווה לכוונות לא־טהורות)."[13] מאמר־המערכת של "אל־קודס" ביום בואו של הנשיא סאדאת לישראל העתיר שבחים (בגוף שני) על הנשיא המצרי, על אומץ ליבו ועל "נכונות־ההקרבה" שלו, למען "המטרה המכובדת והנאצלת ביותר, והיא — השלום הצודק."[14] ואולם לאחר ישיבת הכנסת בה נאמו סאדאת ובגין, קבע מאמר־המערכת של "אל־קודס" כי הפער בין עמדות מצרים וישראל עודנו רחב: "אם הנאמר בנאומו של מנחם בגין היה בגדר תשובה לקריאתו של הנשיא אנוור אל־סאדאת, ואם זאת היא המילה האחרונה, כי אז ניתן לומר שהפער בין שתי העמדות עודנו רחב ועמוק. (...) אין אנו רוצים למהר ולחרחר משפט. אנו מקווים שדברי בגין אינם הדבר האחרון המצוי באמתחתם של הישראלים."[15] במשך שני הימים הראשונים מתוך שלושת ימי ביקורו של הנשיא סאדאת בישראל נמנע מן העיתונים "אל־שעב" ו"אל־פג'ר" לפרסם מאמרי־מערכת, ושניהם הגיבו לראשונה על אירועי־הביקור, ובעיקר על הופעת סאדאת בכנסת, רק ביום האחרון לביקור. למעשה, לא היה שוני מהותי בין ו.ערכותיהם הפסימיות־ספקניות לבין אלו של "אל־קודס". "אנו ניצבים", כותב "אל־שעב", "לפני העובדה, שחרף ויתוריו של סאדאת ונכונותו להרחיק־לכת למען השגת השלום עם ישראל, אין העמדה שבאה לביטוי בנאום מנחם בגין חורגת מן העמדה המסורתית, שאינה שונה בכהוא־זה ממה שהוצהר בהזדמנויות קודמות רבות. (...) אם דברי סאדאת בכנסת ותשובת בגין עליהם אינם מצביעים על מיפנה בעמדות שני הצדדים, כי אז מן ההגיון לשאול: האם בא סאדאת לישראל (אך־ורק) כדי לומר את אשר אמר, ולשמוע מבגין את אשר שמע? אין אנו סבורים כך. אלא אם כן, קיווה ◀ 49

מעברי עד כנעני?

ב גליון 56 של "עיתון 77" (ספטמבר 1984) נתפרסם רב־שיח, "עם הופעת ספרו של יעקב שביט". רב־שיח זה נקרא בשמו של הספר, "מעברי עד כנעני". סבורני כי רב־שיח זה לא היה מכוון כלל לעניין. ראוי היה לבנותו אחרת: להזמין שניים־שלושה אנשים שיבקרו את הספר (ראה להלן), ולתת ליעקב שביט את רשות הדיבור אחריהם, כדי שישיב על ביקורתם או יעיר על הערכותיהם, כלומר מן הראוי היה לדון בספר, למשל באיזו מידה מתאר הספר כראוי את האידאולוגיה הכנענית והאם אין היא מסתלפת אצלו, באיזו מידה הוא צודק בהראותו אותה כהמשך לגיטימי של זרמים ציוניים של מרידה ביהדות, באיזו מידה ישר המחבר בציטוטיו, האם הוא חסר־פניות והאם הוא משתמש בכל החומר הנוגע לעניין, וכדומה.

האמנם עמד ספרו של שביט לדיון? — לא הוא ולא מקצתו. כל המשתתפים לא על הספר דיברו, אלא הטיחו דברים כלפי הרעיונות הכנעניים עצמם. ואולם אם זאת היתה הכוונה מלכתחילה (כפי שאולי ניתן ללמוד מדברי המנחה, אף על פי שאיש מן המשתתפים לא כיוון אליהם במפורש) — מן ההגיון היה לקרוא לזה לא "רב־שיח", אלא "ערב של השמצה", ואז גם בחירת המשתתפים היתה מובנת יותר: להוציא את מנחם פרידמן, שהיה היחידי אשר הזכיר את ספרו של שביט, מה שעשו שלושת האחרים אינו מכיל כמעט אלא דברי חירוף וגידוף כלפי הרעיון הכנעני, כלפי הוגיו מאז וכלפי הדבקים בו מאז.

אינני סבור שכדי להעמיד רב־שיח בעל רמה צריך היה לשתף "כנעני (מיל.)" כעמוס קינן, שלפי דבריו הוא "יכול לדבר רק בצורה אישית" ו"אין לו שום משנה סדורה". מה גם שיצא לגימלאות לפני יותר מ־30 שנה, ואף־על־פי שעיקר ביקורתו את הכנענים בטרם פרישתו היה שהם רק בעלי "תנופה גרמטית" ותו לא — זהו בכל זאת עיסוקו היחיד שלו עצמו מאז. אסור לשכוח כי גם ליצן החצר, אף כי לכאורה הוא מטיח דברים קשים כלפי מעלה, גם הוא אינו אלא חלק מן המימסד.

כמו כן יש לקבוע בצער כי יהושע פורת העלה הכללות והאשמות שהן לא־אמת. הוא בקי כל־כך ב"כל כתבי אורנן" עד שהוא מוצא בהם דברים שלא היו ולא נבראו, ומעולם לא נאמרו ולא נדפסו. בייחוד עלי להודיע במפורש כי מעולם לא חשבתי, לא אמרתי, לא בעל־פה ולא בכתב ש"שלום עכשיו" זה הבוגדים "ברית שלום", ודבריו אלה הם פשוט שקר גמור. כדי לא לומר דבר לחצאין אני מבקש להבהיר מהי הביקורת שיש לי כלפי "שלום עכשיו".

קודם כל מפריעה לי הלבנטיניות העולה מן ההשפעה וההשוואה לתנועת "PEACE NOW" האמריקנית. תנועה זו קראה בסיסמתה זו פשוט להחזיר מיד וללא כל תנאי את כל החיילים האמריקניים מוויטנאם.

הקבוצה הראשונה בישראל שלקחה לעצמה את הסיסמה האמריקנית הזאת ותרגמה אותה כפשוטה וכצורתה לעברית היתה "חוג של אינטלקטואלים", שהורכב מאנשים שפעלו במסגרות שמאלניות זעירות, רובן מפלגי "מצפן", והם התכוונו באמת למה שהתכוונו הסטודנטים האמריקנים, היינו להוציא מייד וללא תנאי את צה"ל מן "השטחים" ולחזור לגבולות ה־4 ביוני (פרטים מעניינים על כך, ר' מכתבי ל"מעריב" 17.11.77). אחר כך, באפריל־מאי אימצו סיסמה זו חוגים רחבים שכלל לא התכוונו לתבוע מן הממשלה (של אז) את הוצאת צה"ל עכשיו, אלא תבעו תביעות פוליטיות כמציאת דרך להסדר של שלום, כנכונות ליתר ויתורים וכדומה. לדעתי, הם נדחפו לאמץ להם את הסיסמה האמריקנית הבלתי מתאימה להשקפתם מתוך טעות ושיקולים לא נכונים, גם הריקו אותה מתוכנה.

שנית, אני מבקר גם את שיקוליהם הפוליטיים. דומה בעיני שאין הם נותנים משקל מספיק ליסוד הפן־ערבי, שקדאפי והבעת בסוריה ובעיראק הם מבטאיו החריפים ביותר, אבל שהוא מצוי בכמות בולטת שאין להסתירה גם בפרסומי ארגונים ערביים־פלשתיניים שהם כביכול "וטניים".

הביקורת השלישית שלי כלפי "שלום עכשיו" הרבה יותר עמוקה: כאשר התברר לתנועה זו שאין היא מצליחה לקנות תומכים במידה מספקת כדי להשפיע על מדיניות הממשלה, יצאה מטעמה משלחת אל קהילות הקודש היהודיות באמריקה, כדי להשתדל אצלן שהן תפעלנה את השפעתן ותתערבנה בדרכים שונות במדיניות של ממשלת ישראל.

איך מתיישבת פנייה זו אל אזרחים זרים, שאינם בוחרים שלנו ואינם ממלאים חובות אזרח אצלנו, עם המלחמה למען הדמוקרטיה ש"שלום עכשיו" נפנפה בה מאז קומה, כגון בסיסמה (המיוסדת אמנם על הנחות־יסוד כוזבות) "או שישראל לא תהיה יהודית או שלא תהיה דמוקרטית")? ואם כגוף פוליטי שאינו מצליח כל־כך בהפצת רעיונותיו מוכנה "שלום עכשיו" לפנות לאזרחים זרים בבקשת "הושיעו" ואף לפתוח בחו"ל מגבית משלה — היכן הוא ה"ישראלי היפה" המתגלם בארגון סימפאטי זה ובמה הוא שונה מן היהודים מבקשי כסף הנדבות שקדמו להם בארצנו ובכל אתרי גלות אחר שניחתו בו? ואם כן, שמא "חזון השלום" שלהם איננו כלל חברה ישראלית פתוחה, ששותפי אמת לה הם כל אזרחיה, אלא בעצם מעין ליגה יהודית להגנה עצמית, סגורה בפני זרים ומתחפשת למדינה, וזו

שתהיה קטנה ככל האפשר, וכך אולי לא ירגישו בה, ו"ייתנו לה לחיות", כדברי גולדה ז"ל. אבל מעולם לא כיניתי את אנשי "שלום עכשיו" בשם "בוגדים". אינך יכול לכנות כ"בוגד" אלא מי שהולך אתך לאורך כל הדרך ופתאום עובר למחנה צרֵיך. מי שמלכתחילה היה במחנה היהודי ולא במחנה הישראלי אינו בוגד, ואין זו אלא עלילה שיהושע פורת מעליל עלי, מבלי שאבין מדוע הוא עושה זאת, ומבלי שהוא יוכל לצטט אפילו מראה מקום אחד לכך מדברי.

לא מן הדין להאריך במכתב למערכת, אבל רצוני להעיר סוף סוף גם לענין: ספרו של יעקב שביט נראה בעיני ספר חשוב על אף עמדתו של הכותב. פשוט כי יש בו ריכוז רב של חומר, שחלקו אכן נוגע לעניין. למרות חשיבותו, איני יכול להתעלם מחסרונו הגדול: ניכר בו הרבה יותר מדי כי למחבר חשוב מאוד לכתוב כך שאיש לא יחשוד בו, חלילה, שהוא אוהד את נושא מחקרו, ועמדה זו מביאה ממילא על הספר מגמה של סילוף. המחבר, היסטוריון ש"המדע והאמת נר לרגליו" מביא כל פירור של חומר שיש בו כדי להעמיד את רטוש באור לא אהוד (כולל שימוש במרכאות כפולות לציון אמירות ציניות מאת המחבר, כנהוג בכל עתון יומי), אבל הוא מעלים חומר אחר אם זה אינו מעמיד את רטוש באור כזה. אביא דוגמא אחת לכך: שביט מזכיר מכתב למערכת "מעריב" מאת בנימין אליאב, בשם "כוח זכרונו של רטוש" (עמ' 229, הערה 21 לפרק ג') ואינו מזכיר את העובדה שבגליון אחר של אותו עתון נתפרסמה גם תשובתו של רטוש למכתבו של אליאב, ובה הראה כי אליאב הוא שלא זכר את העובדות. הייתכן שאיש מדע העושה עבודתו ביושר יביא במקרה כזה רק דברי צד אחד ולא את דברי התשובה עליהם, גם יעלים מן הקורא שניתנה להם תשובה?

וכאן אולי הלקח הרציני ביותר שיש ללמוד מן הספר: היסטוריון אסור לו שיבקש לעשות כווני־חן כלפי הדעות המהלכות בין קוראיו המיועדים, ואם אמנם המקהלה הכללית של הישראלים המרובעים היא נגד הרעיון הכנעני, והחוקר אינו יכול להתגבר על תלותו בהם — אנא יניח לנושא זה עד שיבוא אדם אחר, שרעיונות אלה אינם מפחידים אותו. להיפך, שהם נאים בעיניו, והוא אמיץ דיו כדי לומר זאת בפה מלא ובמפורש. לאדם האוהב את נושא מחקרו ואהבתו מקלקלת את השורה אפשר לסלוח; מי שמנסה בכל כוחו להוכיח שאין הוא אוהב חלילה את הנושא — על כורחו יבוא לידי חטא, וחטא זה אינו עולה שגגה, כקודמו, אלא עולה זדון. ■

עוזי אורנן

צלי רשף מגיב:

ה תייחסותו של פרופ' עוזי אורנן תמוהה במידת ההתנשאות שבה.

במקום להניח, שמתוך ידיעת העובדות, ציבור גדול בישראל מגיע למסקנות השונות באופן קוטבי משלו, הרי הוא מייחס לציבור זה בורות וקוצר־הבנה של הזרמים השונים בעולם הערבי. לפחות לגבי פרופ' יהושע פורת, שהנו מאנשי "שלום עכשיו", הייחוס של חוסר הבנת העולם הערבי, הנו יותר מהתנשאות, הנו חוצפה. לעצם העניין, המחשבה שעומדת ביסוד פעולת "שלום עכשיו" מכירה בכך כי בעולם הערבי גוונים וזרמים שונים, בתוכם גם גורמים קיצוניים המכוונים בכינויים שונים ("חזית הסרוב", "אי־ההשלמה" ועוד), המסרבים להכיר בקיומה של מדינת ישראל ו/או לחיות לצידה. "שלום עכשיו" מאמינה כי חובתה ליצור הלך־רוח ציבורי בישראל שיעודד דווקא את הגורמים המתונים בעולם הערבי ויאפשר חיים בצוותא באזורנו. אמונתנו עזה כי אין אלטרנטיבה לדו־קיום בשלום, וכי המחיר של חוסר היכולת להגיע למצב כזה, הנו יקר מכדי שנרצה לשלמו. ■

ד"ר יעקב שביט מגיב:

ע צה מוזרה יועץ פרופ' עוזי אורנן, לפחות משום שבאה מעטו של חוקר:

תנאי לכתיבת מחקר, משתמע מדבריו, הוא אהבת הנושא הנחקר. והרי זה אבסורד מוחלט. האשמתו, כאילו כיוונתי בספרי לדעת מישהו, היא מגוחכת ואינה ראויה לתגובה.

לעצם העניין: חליפת המכתבים בין רטוש לאליאב משנת 1970, מוכרת לי כולה. אך לענייני, היתה חשובה רק העובדה הבלתי־מעוררת, ש"מערכת הירדן" פרסמה הסתייגות מרוח המאמרים, שאת חשיבותם ההיסטורית הבלטתי היטב.

היה ברור לי שאורנן (ואחרים) יתקשו לעכל לא רק ביקורת, אלא גם עובדות ביאוגרפיות חדשות שלא נודעו להם למרות קרבתם לרטוש. אבל בין ביקורת עניינית, המהווה תמיד אתגר לעיון נוסף, לבין הערות תפלות ומוזרות, התהום, כידוע, רבה ביותר. ■

למי זה טוב?

מ על כריכתו מפיץ "עיתון 77", (גל' 56, ספטמבר 1984), את תמונתו של כהנא. למי זה טוב? הרי קוראי העתון אינם זקוקים למסע שיכנוע נגד האיש ותורתו. ואילו כהנא, על פרסומת שכזו הוא תופח ומגבר חיילים!

הלנו אתה, "עיתון 77", אם לצרינו? ■

יעל מדיני

תגובת "עתון 77": לנו, יעל, לנו!

תיקון טעויות גל' 57

1) מרשימתו של שלמה טנאי על אמיר גלבוע, בעמ' 7, נשמט שהדברים נאמרו בבית־העלמין בחולון, בלוייתו של המשורר.
2) מהתמונות בעמ' 3 (ספרות ערבית עכשווית), 13, 26, 32 נשמט — צילום: תמר פדבו.
3) רישום הפואמה של מחמוד דרוויש: "אחמד זעתר", בתרגומו מערבית של נעים עריידי, נשמט מתוכן העניינים בעמ' 3.

41 ◀ עתונות תחת כיבוש (המשך)

סאדאת כי עצם בואו לישראל יאלץ את ממשלתה להציע ויתורים לצד הערבי, או שבואו (לישראל) יספק לנשיא האמריקאי קרטר צידוק להפעיל על ישראל את אמצעי־הלחץ העומדים לרשותו. וקיימת גם האפשרות שהנשיא המצרי אכן נושא עיתו תוכנית שלום חדשה (שאותה לא השמיע בנאומו בכנסת, אלא בדיונים סגורים) המבוססת על רעיונות שהעלה לאחרונה בז'ז'ינסקי, יועץ הנשיא האמריקאי לענייני בטחון לאומי.[15א] "אל־פג'ר" קובע כי ניתן לסכם עקרונית שסאדאת לא השיג כל אשר ציפה לו, וכי מה שהשיג מאכזב למדי ביחס לציפיות. אמנם היה לסאדאת הישג במונחים של תדמית בדעת־הקהל הישראלית והבינלאומית, אך לעומת זאת מהוות תוצאות הביקור הפסד במישור הערבי (מכה לסולידאריות הערבית), והפסד במישור הפלסטיני (אי־איזכור אש"ף לחלוטין בנאום בכנסת). "כשלונו של סאדאת", כותב העיתון, "פירושו שהוא לא יהיה המפסיד היחיד" (היינו: יונחל הפסד גם לפלסטינים ולגורמים ערביים אחרים).[16] ■

המשך בגליון הבא

הערות

פרק שני

1. ראה לעיל, ע' 40 בחיבור הנוכחי.
2. שיחות שקיים כותב החיבור הנוכחי עם עורכי שלושת היומונים.
3. **צחפי**, ע"ע 3־5.
4. מחמוד יעיש, בשיחה עם כותב החיבור הנוכחי, 7.12.82.
5. מוחמד בטראוי, בשיחה עם כותב החיבור הנוכחי, 18.1.83.
6. **נגבי**, ע' 154.
7. **אל־שעב**, 31.12.73.
8. **אל־קודס**, 19.11.68; **נגבי**, ע' 149.
9. האלוף (מיל.) שלמה גזית, בשיחה עם כותב החיבור הנוכחי, 10.1.83. ראה לעיל, בגליון אוקטובר.
10. **נגבי**, שם.
11. ראה לעיל.
13. **אל־קודס**, 18.11.77.
14. **שם**, 19.11.77.
15. **שם**, 21.11.77.

15א **אל־שעב**, 21.11.77.

16. **אל־פג'ר**, 21.11.77.

פרק שלישי

1. **אל־קודס**, 28.11.68.
2. **שם**, 7.10.73.
3. **שם**, 17.10.73.
4. **אל־פג'ר**, 27.11.73.
5. **אל־שעב**, 21.12.73.
6. **אל־פג'ר**, 30.8.75.
7. **שם**, 2.9.75.

7א. **אל־קודס**, 11.11.77.
8. **אל־פג'ר**, 11.11.77.
9. **שם**, 14.11.77.
10. **אל־שעב**, 15.11.77.
11. **שם**, 16.11.77.
12. **שם**, 17.11.77.